

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Band: 47 (1933)

Artikel: Entgins pertratgs davart il cant romontsch e siu svilip en surselva
Autor: Erni, Hs.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-203939>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 13.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

ENTGINS PERTRATGS DAVART IL CANT ROMONTSCH E SIU SVILUP EN SURSELVA.

Da Hs. Erni, Glion.

Animaus da pliras varts, porschel jeu cheu ina lavuretta davart il cant romontsch e siu svilup. Sia valur — sch'ins vul ensumma attribuir ina valur ad ella — schai en il fatg, ch'ella sebasescha per gronda part sin observaziuns ed experienzas personalas digl'autur, il qual persequitescha ussa gleiti 50 onns il svilup de nies cant romontsch. Il cant ladin, il qual ha sia atgna historia, vegn buca risguardaus en questa lavur.

Il cant ei proprietad communabla dil pievel aschi bein sco literatura, lungatg e religiun. Tuts pievels expriman el cant lur sentiments de plascher e displascher, lur giavischs e lur spronzas, lur sentiments d'amur e de dolur, lur carezia per là patria e per la natira, lur sentiments de laud ed engraziament al Creatur. — Tier ils pievels selvadis ein plidar e cantar buna-mein la medema caussa. Il cant ei tier els ina recitaziun ritmica senza melodia, alla quala manca denton buca ina certa modulaziun. Lur cant monoton ei compagnaus d'instruments primitivs, che datten allas produenziuns in character original e selvadi. — Las pli veglias notizias davart cant e musica derivan dall'Asia: da Japan, China ed India. Ils Hindus possedan en lur „Rigveda“ ina collecziun de 1020 himnas, ch'ei compilada 2000 onns avon la naschientscha de Jesus Cristus. Egipzians, Grecs e Rumauns cantavan ne recitavan lur himnas sco auters pievels pagauns en honor de lur deitads e compagnaun lur unfrendas cun sault e musica.

Buca pauc ha il cristianesim influenzau il svilup dil cant dils Rumauns e d'auters pievels. Ils Tudestgs cultivavan il cant

gitg avon che vegnir en contact culs Rumauns; mo lur cant era pli primitiv e zatgei tut auter ch' il cant gregorian, che vuleva ad els gitg buc en l' ureglia.

El temps mesaun cantavan en Frontscha septentrionala ils „trouvèrs“, en Frontscha meridionala ils „trubadurs“, en Engheltiara ils „mistrels“, en Germania ils cantadurs d' amur e pli tard ils meister-cantadurs. In svilup merviglius ha il cant priu el 14 e 15^{avel} tschentaner, da 1350 a 1450 en la canzun d' amur e da 1480 a 1600 en il madrigal ne en la pastorala. Nus cantain aunc oz madrigals de Palestrina, Isacc, Senfl, Orlando di Lasso, Haßler etc., ch' ein 500 e 600 onns vegls, denter en veritabels scazis della composiziun musicala. Niev svilup pren il cant de baselgia, protestant sco catolic suenter la reformaziun. Dal cant de baselgia, dal cant d' amur, dal madrigal e da tuttas fuormas dil cant antic ei naschida per part la canzun populara pli perfetga. Tgei scazis musicals possedan tuts pievels en lur canzuns popularas! De nungetga intimitad ein las canzuns popularas talianas, franzosas, spagnolas e specialmein era quellas dils pievels spagnols dell' America! E tgei dultschezia ed intimitad espriman las canzuns popularas tudestgas e romontschas! Gitg avon che nus han ils Tudestgs rimnau lur canzuns popularas e preservau ellas dall' emblidonza. — Avon passa 40 onns han G. C. Muoth, B. Vieli, P. Linsel e cuss. naz. A. Vital entschiet a publicar canzuns popularas ellas Annalas della Societad Retoromontscha. Avon 30 onns ha Dr. Decurtins publicau in bi diember de talas en la Crestomazia ed avon in onn ein ils signurs Hanns in der Gand e Tumasch Dolf semess vidlunder de rimnar las davosas restonzas dil custeivel bein cultural della canzun populara romontscha. Els han aunc anflau in enorm diember canzuns, che mo singulas persunas veglias enconuschan pli. E tgi sa, contas ein curdadas per adina en emblidonza? Donn e puccau, ch' ins ha buca entschiet a rimnar ellas avon 50 ne 60 onns.

Buca pauc han las societads de cant influenzau il svilup dil cant tudestg e romontsch. La pli veglia societad de cant ei quella de Torgau (Torgauer Cantoreigesellschaft), fundada 1530 sin stimulaziun de Martin Luther. Novonta onns pli tard, igl onn 1620 ei seconstituída a Sogn Gagl l' emprema societad de

cant profan „Zum Antlitz“. Mo il bab dil cant profan, sco el vegn cultivaus oz da nossas societads de cant, ei Gion Gieri Nägeli de Turitg (1773—1836), il qual ha fundau igl onn 1810 ils emprems chors virils. El ha componiu per els las empremas canzuns a 4 vuschs e promoviu la fundaziun d'aunc outras societads en tuttas parts della Svizzeria. — Derar ha in niev moviment tschaffau aschi spert ed aschi profundas ragischs el pievel. Specialmein els cantuns Turitg, Sogn Gagl, Turgau, Grischun ed Appenzell seforman dapertut chors virils, che cultivan cun premura la canzun patriotica. Quei moviment tschaffa era las contradas romontschas. Mo ils chors virils romontschs cantan sco lur vischins tudestgs canzuns tudestgas per la sempla raschun, ch'ins posseda neginas canzuns romontschas a quater vuschs per chors virils. Sch'il dirigent ha ina aveina poetica, el translatescha era mintgaton in text tudestg en romontsch e conta quel cun la composiziun tudestga. Gie, la translaziun romontscha pren plaunsiu schizun fuormas abusivas. Sper las canzuns veglias e lubidas lain las societads era translatar e litografar canzuns novas e protegidas, il bia senza salidar igl editur dellas canzuns originalas tudestgas. La canzun romontscha transladata ei buca enzatgei ideal, perquei che la composiziun musicala ei buca naschida sin terren romontsch ed ei buca l'expressiun dell'olma romontscha. E tuttina ha ella satisfatg duront decennis ad in basegns dil pievel romontsch e destadau igl interess pil cant el dultsch lungatg della mumma.

Il vegl meister della translaziun romontscha ei Gion Antoni Bühler de Domat, professor della scola cantonala de Cuera. Sia „Flur alpina“ („Sch'aunc tontas flurs il matg porschess“), „Savens hai en compagnia“ suenter composiziuns tudestgas de Fr. Silcher e tontas outras vegnan cantadas aunc oz dal pievel romontsch. Da 1879 a 1890 dat Gion Pitschen Voneschen, il poet musical e dirigent, niev impuls alla cultivaziun della canzun romontscha transladata. Animaus dalla mervigliusa translaziun de cuss. naz. Andrea Bezzola „Ma bella val mi' Engiadina“, Voneschen concepescha 1886 per la medema composiziun de Th. Gaugler sia „Partenza“ (Sper ina selva schai mia patria), ch'il cor viril Alpina de Flem conta il medem onn cun stupent success alla fiasta districtuala de cant a Valendau. Quei ei in

eveniment per nos cantadurs romontschs d'udir puspei ina nova canzun romontscha aschi melodiusa. — Igl onn 1888 translate-schan Gion Pitschen Voneschen, prof. Muoth e H. Erni autras canzuns de Gaugler, che vegnan publicadas il medem onn el „Patriot“, collecziun d'otg canzuns per chors virils. De quei temps ha bunamein mintga vischnaunca romontscha siu poet ne poetin. Lur poesias e libras translaziuns romontschas ein forsa buca adina classicas, e tuttina han ellas influenzau favo-reivlamein il svilup della canzun romontscha.

Era nies Giacun Hasper Muoth sededichescha sco auters alla translaziun de texts tudestgs en romontsch. Mo Muoth ei ni cantadur ni sunadur e fa era negins texts de canzuns per atgna iniziativa. Mo cur ei vegn giavischau ded el in text romontsch per ina composiziun tudestga suenter tal e tal metrum, lu ei el, il mat vegl, el cass de schar vibrar las pli intimas cordas de siu cor, scaffend las pli bialas canzuns d'amur, de carezia per la patria e per siu car lungatg matern. „Sin miu capi“ ei daventada canzun dil pievel en emprema lingia per siu bi text e per en secunda lingia per la composiziun de W. Sturm. Ella fuss daventada aunc pli populara, sch'igl editur de Lipsia havess buca snegau consequentamein de recepir ella en ina ne l'otra part della Surselva. Mo fretg scumondau gusta bein, ed aschia vegn era „Sin miu capi“ litografaus e cantaus senza lubientscha malgrad las rigurusas prescripziuns de lescha. Quei text ed era „Il bien masser“, che vegn cantaus sco „Sin miu capi“ suenter ina composiziun tudestga de W. Sturm, prof. Muoth ha fatg sin giavisch de Gion Pitschen Voneschen. L'emprema poesia romontscha ha prof. Muoth fatg per mei igl onn 1887. Strusch sortius dalla scola cantonale, sorprendel jeu la direcziun dil chor viril de Trin. La premura dil giuven dirigent survarga per bia sia capaciad. Mo ton ha el cattau d'agur, ch'il cant romontsch ei per nus zatgei tut auter ch'il cant tudestg. En damonda vegnan per nus il bia mo canzuns tudestgas cun text romontsch. Jeu supplicheschel Muoth de far in text romontsch de cantar cun ina composiziun de Bäbler „Wacht auf ihr Lieder“, contenida en ina collecziun de canzuns de Bieri. E tgei fa Muoth? El furnescha a mi siu „Stai si defenda“, forsa sia megliera poesia romontscha. Per fortuna hai jeu buca duvrau quei

text per la composiziun de Bähler. Jeu hai giu l'impresziun, che quei text seigi vengonzs d'in meglier vestgiu musical. Ina composiziun mia d'avon gleiti 40 onns ha buca cuntentau mei ed ei perquei restada nunedida. Jeu hai supplicau divers componists de componer quei text grondius per mias collecziuns de canzuns. Mo el ei aunc oz, suenter varga 45 onns, senza vestgiu musical. Il medem unviern ha prof. Muoth fatg per mei „O Svizzer biala d'admirar“ per l'enconuschenta composiziun tudestga de Th. Gaugler e „Tgi po vilenta“ per la canzun de J. Heim „Freude in Ehren“ (Ne G'sang in Ehre). Omisduas canzuns ha il chor viril de Trin cantau per l'emprema gada cun text romontsch alla fiasta districtuala de cant a Glion digl avrel 1888. Jeu hai tribulau prof. Muoth entochen la mort per novas poesias romontschas, e jeu admirel aunc oz la buna veglia e l'energia, ch'el ha giu de correspunder a tuts mes giavischs. „O cara patria — stai quieta“ (La Schesaplana fa mirada) ha el concepiu cuort avon sia mort, d'in temps ch'el era malmal-sauns. Jeu possedel aunc oz il manuscret de pliras poesias cun brevs ed interessantas remarcas de Muoth.

Biaras de sias translaziuns romontschas ein nunduvrablas pigl intent primar, perquei ch'ellas espriman zatgei tut auter ch'il text tudestg e la composiziun musicala. En questa originalitad schai la gronda valur dellas translaziuns de Muoth, dallas qualas biaras possedan oz in niev vestgiu musical romontsch. Sco tunan p. e. „Seis salidau cun tia pezza grischa“ e „La pli sublim' amur sin tiara“ cun las composiziuns de Stehle! Prof. Muoth ei staus duront dus decennis sulet furnitur de texts romontschs della Ligia Grischa per sias canzuns de pag de fiastas federalas: „Benedetg Fontana“ (1886), „La vendetga dils Grischs“ (1893), „A Tgalavaina“ (1899) e „La lavina de Graveras“ (1905). Era per Msg. Uestg Dr. Schmid v. Grüneck ha prof. Muoth fatg pliras poesias romontschas. La „Ligia da Porclas“, „Gieri de Frundsberg“ ed autras meisterilas composiziuns de Dr. Schmid (text de Muoth) vegnan cantadas aunc oz dal pievel romontsch.

Igl onn 1891 se presenta in pupratsch de tgierp, mo in gigant de spert al pievel romontsch cun sias poesias. Gl'ei Alfons Tuor, che metta tuts poets e poetins romontschs en l'umbriva

cun sia immensa ed exellenta lavur. Jeu hai derar entupau in aschi premurau cantadur sco Alfons Tuor. Surselva II, emprema ediziun, ei totalmein influenzada ded el. Dals 32 texts de questa collecziun ein buca meins che 21 d'Alfons Tuor. El ei ord mesira rigurus enviars ils texts romontschs. Texts mediochers refusescha el cun tutta detschartadad cun la motivaziun, ch'in bien text seigi emprem e principal requisit d'ina buna canzun. Sias numerusas brevs, ch'el ha scret a mi, dallas qualas in grond diember ei aunc avon mauns, datten perdetga de siu senn musical, de sia premura e carezia pil cant romontsch. Era el ha furniu a mi texts romontschs aunc el temps de sia pli greva malsogna. Miu principal furnitur de texts romontschs translatai ed originals ei sur Flurin Camathias, il poet musical, cun il qual jeu hai luvrau circa 3 decennis pil cant romontsch. Jeu possedel aunc oz entiras plunas texts romontschs ded el, che datten perdetga de sia activitad, premura e carezia pil cant romontsch.

Giacen Hasper Muoth, Alfons Tuor, Flurin Camathias, Dr. Nay, Dr. Al. Tuor, e pli tard Gion Cadieli, Gian Fontana, Modest Nay ed auters han era dau in ferm impuls alla sviluppaziun dil cant romontsch original. L'emprema ne la pli veglia canzun romontscha per chor viril ei „*A Trun sut igl ischi.*“ Igl onn 1862 ha la Ligia Grischa frequentau per l'emprema gada ina fiasta federala de cant, numnadamein quella de Cuera. Fertion ch'il chor viril Engiadina acquista tschupi d'arbagias cun siu „*A bun ans vair*“ ded Abt, la Ligia Grischa croda cun siu „*s'Frühjohr*“ de Silcher malamein en la feglia ruver, specialmein per la pronunzia dil dialect tudestg. Dus onns sisu, 1864, ei la fiasta federala de cant a Bern, e leu vul la Ligia Grischa empruar la fortuna cun ina canzun de pag romontscha. Mo nua prender ella? Antoni Huonder, ustier dil Hotel Oberalp a Glion e commember activ della Ligia Grischa, presenta a ser Darms, dirigent della Ligia Grischa, in text patriotic plein forza e vigur, „*A Trun sut igl ischi.*“ El termetta quei text cun las explicaziuns necessarias al directur de musica Ignaz Heim de Turitg, il qual compona per chor viril la canzun, che nus cantein aunc oz en mintga occasiun. Cun siu „*A Trun sut igl ischi*“ serenda la Ligia Grischa in bi gi de stad 1864 alla fiasta federala de cant a Bern, acquista cun sia

producciun applaus frenetic e leutier il secund tschupi d'arbagias ed il custeivel calisch d'argien della Liedertafel de Bern, che la Ligia Grischa conserva aunc oz sco ina reliquia en ina scaffa en la sala dil Hotel Oberalp a Glion. — Il fenadur 1870 frequenta la Ligia Grischa la fiasta federala de cant a Neuchâtel cun la canzun de pag „Catschadur grischun“ de Ignaz Heim. Era cheu ha ella bien success. „Catschadur grischun“ ei ina biala canzun, mo ella ei empau memia greva per daventar canzun dil pievel. Empau pli tard compona Ignaz Heim „O cara mumma patria“ per la Ligia Grischa. Tgi de nus enconuscha buca la biala canzun „Nus essan cheu sco nos babuns“? Alla fiasta federala de cant de Basilea de 1875 conta la Ligia Grischa „Libertad sursilva“ ne „Pompus'ei la vallada“ de J. Heim. Era questa canzun vegn cantada bia ils emprems onns, senza denton daventar proprietad dil pievel romontsch sco „A Trun sut igl ischi“ ed „O cara mumma patria“. Las canzuns de pag della Ligia Grischa allas fiastas federalas de cant a Sogn Gagl (1886), Basilea (1893), Bern (1899), Turitg (1905), Neuchâtel (1912), Lucern (1922) e Lausanne (1928), appartegnan tuttas al cant popular grev ne al cant artificial e vegnan perquei buca en consideraziun per nossas semplas societads de cant della tiara. Mo nossas empremas canzuns originalas per chor viril, ch'ei restadas entochen oz proprietad dil pievel romontsch, havein nus d'engraziar alla Ligia Grischa.

Igl onn 1890 publichescha cuss. naz. Dr. C. Decurtins las 5 poesias de Gion Antoni Huonder en in cudischet de 13 paginas. Il cudischet vegn vendius il gi della fiasta districtuala de cant a Trun digl onn 1890 per 20 centims l'in als cantadurs romontschs. En tala occasiun auda il pievel romontsch per l'emprema gada ina canzun dil „Pur suveran“, componida da C. Attenhofer e cantada dal chor viril de Trun. Probabel posseda negin lungatg ina secunda poesia, ch'ha animau tonts componists d'interpretar ella musicalmein. Entuorn igl onn 1898 compona Moriz Maggi danovamein il text dil „Pur suveran“. Gl'ei ina vigurusa canzun en D-dur, componida tras e buca leva. Il onn 1902 compona Mons. Uestg Dr. Schmid de Grün-eck siu „Pur suveran“ en As-dur. Questa composiziun vegn contada biars onns era en Engiadina cun refrain e solo de bari-

ton cun ils plaids „O cara patria“. En la „Flurs alpinas“ figurescha ella senza refrain. Otto Barblan sesurvescha igl onn 1899 dagl'emprem e davos cuors dil „Pur suveran“ per siu imposant „Pur grischun“ dil giug festiv de Tgalavaina. Empau pli tard compona Robert Cantieni il medem text. La canzun ei componida atras ed ei pli greva che tschellas composiziuns de quei text. Igl onn 1905 compara „Il pur suveran“ de H. Erni en la collecziun de canzuns Surselva I, secunda ediziun. La canzun ei componida igl unviern 1901 e dueva daventar canzun de pag dil chor viril de Trin alla fiasta districtuala de cant a Cazas dil medem onn. Avon igl'exercezi croda la remarca: „Quei ei negina canzun de pag, ella ei bia memia simpla.“ Il „Pur suveran“ hectografau vegn rimnaus e resta sco in pauper prischunier 4 onns en mappa. En occasiun d'ina excursiun a Falera digl onn 1906 presenta sur Alfons Stoffel a mi siu „Pur suveran“ en Des-dur, la secunda part en As-dur. La canzun ei pauc pli greva che la composiziun de H. Erni. Avon dus onns finalmein compona signur Robert Cantieni siu „Pur suveran“ premiau, ina canzun vigurusa ed originala e buca leva. Il pievel romontsch posseda aschia ina armada de 8 „Purs suverans“ converti en musica. Il pli enconuscent ei il sempel „Pur suveran“ de H. Erni, il qual resuna en tuttas occasiuns, ferton ch'ins maina auda tschels. Cun quei vi jeu tuttavia buca pretender, ch'el seigi megliers che tschels. Duas composiziuns musicalas posseda era „A Trun sut igl ischi“, quella de J. Heim ed ina meins enconuscenta de Dr. G. Schmid de Grüneck. „Il pur sursilvan“ ei componius per chor viril da C. Köhl e „Gl'ischi a Trun“ da H. Erni. Dallys 5 poesias de G. A. Huonder ei aschia mo ina, „Sin in miert“ senza vestgiu musical.

Da 1888 a 1896 publichescha Msg. Uestg Dr. G. Schmid de Grüneck pliras de sias canzuns originalas sin fegls separai, las qualas anflan spert la via tier ils cantadurs romontschs: „Gl'ischi a Trun“, „Al paun palus“, „La Ligia de Porclas“, „Benedetg Fontana“, „A Tgalavaina“, „Gieri de Frundsberg“ ed autras. Siu exempel animescha era auters Romontschs de componer e publicar canzuns romontschas. Inpuls leutier dat era Alfons Tuor cun la publicaziun de sias poesias. H. Erni compona e publichescha da 1891 a 1896 pliras serias de canzuns romon-

tschas per chors virils, mintgina sin feagl special p. e.: „Igl avis“, „Il davos combat“, „Retuorn“, „Guardia dil Rein“, „Primavera“, „Sera de primavera“, „Canzun dils cantadurs“ ect. En medema maniera publichescha sur Stoffel „La fontauna freida a Tavana“, „La battaglia de Carner“, „Il stemprau“, „Als romontschs“, „A nos babuns“ ed autras, e Moriz Maggi publichescha „A casa“, „Mia flur“, „Il pur suveran“ ect. Mo il miez pli pussent per la propagaziun dellas canzuns romontschas maunca: adattadas collecziuns de canzuns. Igl onn 1865 publichescha prof. Gion Antoni Bühler l'emprema collecziun romontscha per chors virils. Ella cuntegn 18 canzuns, il bia tudestgas cun text romontsch.

1. „Tut cun Dieus“ de Grobe — „Mit dem Herrn fang' alles an“,
2. „Psalm svizzer“ de Zwyszig — „Schweizerpsalm“.
3. „A Straßburg sil rampar“ de Silcher — „Zu Straßburg auf der Schanz“,
4. „Renunziaziun“ de F. Mendelsohn — „Entsagung“ ect. — „Canzun d'ujara“ e „Carezia fraterna“ ein las sulettas canzuns originalas, componidas omisduas da Bühler.

La collecziun anfla buca la megliera accoglientscha ed ei buca el cass de bandischar la canzun tudestga dallas societads romontschas. En la prefaziun notifichescha G. A. Bühler l'ediziun d'ina secunda collecziun de canzuns romontschas per chor viril pigl onn 1866. La collecziun lai denton spetgar 20 onns, entochen 1886 avon che sepresentar al pievel romontsch. La nova collecziun contegn 26 canzuns, las biaras originalas, componidas da Bühler, Barblan, Held e Hörmann. Ils texts ein tuts concepî el lungatg de fusiun, al qual Bühler ha dedicau ina buna part de sia veta. Il lungatg dils texts ed il tun nunpopular dellas biaras composiziuns ein probablamein la cuolpa, ch'ils cantadurs han refusau stinadamein la collecziun. En la prefaziun supplichescha Bühler ils poets e componists romontschs de termetter ad el lur canzuns per ina nova collecziun. Continuond scriva el: „Cun forzas unidas vegn ei ad esser pussivel, d'arrivar cun il temps tier in pulit diember canzuns originalas per nossa pintga naziun retoromana“. Mo ei resta era cheu tier il bien perpiest. Gion Antoni Bühler publichescha neginas collecziuns de canzuns pli.

Igl onn 1888 compara „Il Patriot“, ina collecziun de 8 canzuns romontschas de Th. Gaugler cun text romontschs de G. H. Muoth, Gion Pitschen Voneschen e Hans Erni, edida da H. Erni per commissiun dil chor viril de Trin. La collecziun ha subiu duas ne treis ediziuns de 200 exemplars l'ina.

Il cant romontsch daventa plaunsiu compogn inseparabel de nosa schuldada els cuors de repetiziun, specialmein de 1892, 1894 e 1896. Nies cant, che resunava en mintga moment liber, sto haver imponiu grondamein era a nos menaders. Pertgei suenter il cuors de 1896, d'in temps che jeu davel scola a Roveredo, supplichescha signur major P. A. Vinzens de Trun mei instantamein, d'edir ina collecziun de canzuns romontschas, remarcond, che quei seigi franc era il giavisch de tuts cantadurs romontschs. Cun agid de signur Vinzens e sustenius cun tutta premura da nos componists romontschs ed era da tudestgs hai jeu publicau 1898 Surselva I, la quala ha subiu 1905 ina secunda ediziun. Igl onn 1901 compara Surselva II en emprema e 1915 en secunda ediziun ed igl onn 1906 Surselva III, ch'ei dagitg exaurida. Igl onn 1925 compara Surselva IV en siu enconuschent vestgiu de Paris, ed avon paucs meins ei Surselva V semessa sin viadi tras la tiara romontscha. Las tschun Surselvas contegnan entuorn 190 canzuns originalas romontschas e pliras transladas per chor viril, componidas da Dr. G. Schmid de Grüneck, Duri Sialm, Tumasch Dolf, A. Stoffel, Moriz Maggi, H. Erni, Robert Cantieni, Armon Cantieni, L. Biert, Dr. E. Töndury, P. Leo Kunz, Emil Christ, W. Steiner, F. Rüde, Edmund Meyer, Ignaz Heim, J. Emil Naef, Edwin Furrer, A. Biedermann, Hermann Suter Chr. Schnyder, Carl Munzinger, P. Faßbaender, W. Decker, C. Jul. Schmidt, G. Haeser, Gustav Haug, Paul Fehrmann, Al. Denéréaz, Emile Lauber, E. Kunz, Hs. Lavater, Fr. Gersbach, J. G. E. Stehle, J. R. Krenger, Carl Köhl, Seb. Rust, Fr. Schneeberger, C. Meister ed J. Rosenmund. Las canzuns transladas derivan da Otto Barblan, Carl Attenhofer, J. Tobler, Franz Schubert, Rich. Wagner, F. Kündig, H. Pfeil, Ed. Moudon, J. Willi, Fr. Schneider, Armin Früh, Theodor Gaugler ect.

Auturs dils texts romontschs dellas singulas collecziuns ein: G. H. Muoth, Alfons Tuor, Flurin Camathias, G. Martin Darms, Gion Pitschen Voneschen, Ant. Huonder, Gelli Caduff, G. A.

Bühler, Dr. Schmid de Grüneck, Chr. Solèr, A. Stoffel, A. Tuor (vegl), P. A. Vincenz, H. Erni, Chr. Meiler, Eduard Muoth, Dr. Alex. Pfister, Gion Cadieli, Dr. G. Nay, G. Arpagaus, Giusep Condrau, Gian Fontana, Dr. Alois Tuor, Dr. Carl Fry, Modest Nay, P. P. Cadonau, B. Capeder, Gion Disch, Schamun Mani, H. Bertogg e Stiafen Gabriel. Ei quei buca in stupent mussament de carezia e simpatia pil cant romontsch? Ch'aunc auters componists e poets ein buca representai en las collecziuns Surselva, ei buca cuolpa digl editur.

Igl onn 1906 ha Dr. Schmid de Grüneck publicau sias „Flurs alpinas“, ina collecziun de 78 canzuns romontschas per chors virils. Ella cuntogn in grond diember canzuns originalas digl editur, duas de Heim, ina de Held ed ina de Erni; tschellas ein tuttas tudestgas cun text romontsch, las biaras canzunettas levas.

Igl onn 1910 ha signur plevon Alfons Stoffel publicau sia collecziun „Dal Mundaun“, canzuns patrioticas per chor viril, componidas da A. Stoffel. La collecziun cuntogn mo 7 canzuns, las qualas ein daventadas mo per pintga part proprietad dil pievel.

De pli niev datum ei „Il Rosmarin“, cudischet de canzuns per las compagnias de mats, edius igl onn 1929 da Modest Nay per commissiun della Romania. Gl'ei in cudischet de 50 paginas, che cuntogn per gronda part canzuns ad ina vusch, ina a quater vuschs ed in grond diember texts d'enconuschentas canzuns romontschas. Buca emblidar vi jeu il giug festiv della fiasta centenara de Trun digl onn 1924 cun canzuns romontschas de directur de musica Duri Sialm e diversas canzuns romontschas de directur de musica Giusep Castelberg, edidas dalla Ligia Grischa.

Per chor mixt ha professor Gion Antoni Bühler publicau 1870 ina collecziun de 52 canzuns romontschas, pongir tuttas transladas dal tudestg, ed igl onn 1925 ei comparida l'enconuschenta collecziun de canzuns romontschas per chor mixt de Erni, Dolf e Cadonau, la quala ei ton sco exaurida. — In niev sistem de publicaziun ha H. Erni applicau 1931 e 1932 per sias „Flurettas“, serias de canzuns per chor mixt cun text sursilvan e ladin. En questa connecziun allegheschel jeu era

„Stiva de filar“ de Tumasch Dolf, in ciclus de canzuns popularas cun declamaziuns, ch'ei vegnida representada repetidamein cun excellent success. — Per las scolas romontschas existan d. a. collecziuns de canzuns de P. Basili Carigiet (1878), de Solèr ed Arpagaus, de Gion Pitschen Voneschen (collecziun per las scolas inferiuras, „Flur alpina“ e „Pelegrin“), de H. Erni („La rosetta“), de Camathias („La merlotscha“), emprema ediziun e secunda ediziun de Camathias e Cantieni, ed avon gleitidus onns ha signur Tumasch Dolf ediu sia collecziun de canzuns a duas ed a treis vuschs.

Las collecziuns de canzuns religiosas protestantas e catolicas vegnan cheu da bugen buca allegadas.

Las publicaziuns menzionadas cuntengnan bunamein nossa entira literatura de cant sursilvana. Ella ei fetg modesta e franc era buca elevada sur tutta critica. Mo in grond avantatg ha ella en scadin cass: Ella ei deschenta, nobla e pura, sco Pater Maurus Carnot gi. Tgei conta nossa schuldada de lungatg tudestg aschi savens? „Nimm's Mädèl bei der Hand“ e tontas autras canzuns trivialas, per gronda part importadas. — E tgei conta nossa schuldada romontscha en tuttas occasiuns? „Il pur suveran“, „La Ligia Grischa“, „O cara mumma patria“, „Ligia da Porclàs“, „Temps legreivel“, „Il patriot“ e tontas autras, senza excepziun canzuns, ch'expriman zatgi bi e sublim, seig'ei ch'ellas laudien las bravuras de nos antenats, las instituziuns de nossa patria, la bellezza della natira e della primavera, ne ch'ellas exprimien laud ed engraziament a Deus. E tgei han nossas publicaziuns de canzuns romontschas effectuaun en tiara romontscha? Ellas han bandischau la canzun tudestga da nos vitgs ed uclauns e destadaun dapertut igl interess e la carezia per la sonora canzun romontscha e pil cant en general. Gl'ei enzatgei elevont de saver constatar, sco schizun las pli pintgas societads els pli davos encardens de nossa tiara sursilvana cultiveschan il cant e sescarpan bunamein per la semplia canzun dil pievel. Cun tutta raschun han nos componists romontschs priu special risguard sin ils giavischs dellas semplas societads de campagna. A quei fatg eis ei forsa d'engraziar en emprema lingia, che nus enconuschein buca la digren, che daventa gleiti catastrofa pil cant de tontas contradas tudestgas. En biars lo-

ghens ei il cant romontsch era staus duront decennis in pussent rampar encunter la germanisaziun smanatschonta.

Nossa sempla canzun romontscha lavaghi il gust musical, teman certs sabiuts tudestgs, che daventassen bugen dictatur era en casa romontscha. Haveies negin quita! Nos componists han ils biars giu intim contact cul pievel. Els han enconuschiu ses giavischs, siu sentir e patertgar. Lur canzuns ein l'expressiun dell'olma de quei pievel, e perquei ein ellas aschi caras ad el. Nies pievel ha adina giu in bien criteri musical. Fuss quei buca il cass, nus havessen buca tontas ed aschi bunas canzuns popularas romontschas. La buna canzun semantegn el pievel, e la schliata canzun svanescha senza dictat da surengiu. Aschi gleiti, ch'enzatgi furnescha enzatgei meglier, che lavaga buca il stumi grischun, seretrain nossas canzuns e collecziuns modestamein davos la seiv digl jert musical e cedan il plaz als novs products. — Tuts editurs de collecziuns e de singulas canzuns romontschas han sezs stuiu ristgar lur publicaziuns. Il bia han els aunc purtau unfrendas de daners sper la lavur gratuita. Spronza lavuran ils giuvens componists romontschs sut pli favoreivlas condiziuns. Els ein nossa spronza, ded els sperein nus nova lavur, nova fructificaziun dil cant romontsch.

Sper nos vegls poets possedein nus era in grond diember poets pli giuvens, ch'han gia prestau bia per la poesia e pil cant romontsch. Nigliu dependan poesia e canzun ina da l'autra sco en tiara romontscha, nigliu ston poet e componist luvrar sco tier nus, maun en maun per scaffir canzuns pil pievel. Ferton ch'ils componists tudestgs elegian lur texts de canzuns d'ina immensa rihezia literara veglia e nova, ils componists romontschs secuntentan per regla cun ils products literars che crodan davon tier. Al lectur eis ei enconuschent, sco ins stueva pli baul savens bunamein dictar ils texts als poets per saver componer enzatgei. Nus havein tutta spronza, che quei daventi ussa bia meglier en interess della poesia, mo specialmein en interess dil cant romontsch, al qual nus profetisein ed augurein in bien avegnir.

Sche nus lein pia promover aunc milsanavon la canzun romontscha, stuein nus sustener finanziel- e moralmein nos com-

ponists e nos poets. Nus stuein animar els tier adina nova lavur e buca stermentar els cun critica malvuglida e nungiustificada. Critica ei indispensabla el cant sco autora; mo ella sto esser gesta e beinvuglienta. Ina critica objectiva e beinvuglienta ei schizun d'avantatg pil poet sco pil componist, per ina tala critica ein els franc adina engrazievels.

Cun premura vegn il cant romontsch era cultivaus tscheu e leu dals Romontschs ordeifer il territori romontsch. A Tavau ha p. e. existiu avon circa 50 onns, da 1884 a 1893 in chor viril de Trin de biebein 30 commembers, che cultivava sper la canzun tudestga era la canzun romontscha originala e transladata. Alla fiasta districtuala de cant a Claustra della primavera 1890 ha el p. e. cantau „Co ei en la patria“ de R. Scheuermann cun text romontsch de H. Erni. Era ils programs de ses concerts de stad cuntenevan per regla entginas canzuns romontschas. Dals dirigents de quei chor vivan aunc Andrea Fieni e H. Erni. — Pli tard han divers commembers dellas firmas de construcziun J. Caprez & Cie. e Casty & Cie. bandunau Tavau cun biars luvriers de Trin. Il chor viril de Trin a Tavau ha per consequenza buca saviu exister pli gitg. Da sias ruinas ei nashius igl onn 1898 il chor viril Alpina de Tavau, il qual ha saviu celebrar gl'emprem de fenadur 1923 la fiasta giubilara de siu 25^{avel} onn d'existenza en preschientscha d'ina entira populaziun romontscha e tudestga entusiasmada e sut cooperaziun dils chors virils de Tavau-Plaz e Vitg e della societad de musica de Tavau. Il fundatur e l'olma dell'Alpina, nies compatriot de Trin, signur Disch Casty-Branger, ei staus entochen avon paucs onns in entusiasmau commember activ e menader spirtal della societad. Il chor viril Alpina de Tavau ha cultivau tras e tras cun premura e perseveranza il cant romontsch e representau el honorificamein sin fiastas districtualas e cantonalas ed era sin fiastas de cant d'auters cantuns. Alla fiasta centrala svizzera de Lucern ha el contonschiu en la categoria dil cant lev il quart rang e tschupi d'arbagias cun „Alla Svizzera“ de Rud. Krenger, ed era alla fiasta cantonala de Glaruna digl onn 1926 ha el acquistau tschupi d'arbagias cun „Il pur suveran“ de Hs. Erni. Ses concerts annuals ein adina eveniments per Tavau. L'Alpina de Tavau ha giu entochen cheu ils suandonts dirigents:

scolast Liver, scolast Bischof, scolast Boltshauser, scolast Magani, scolast Valär, scolast Christoffel, scolast Sialm, scolast Demarmels e dapi 1923 entochen oz scolast Oswald-Affolter.

Medemamein igl onn 1898 han premurai cantadurs romontschs de nossa capitala retica fundau il chor viril Alpina de Cuera, il qual cultivescha exclusivamein cun premura e carezia il cant romontsch. Dals 30 fundaturs vivan oz circa 18: ils signurs Crest Caflisch e Giacun Leonhardi, Trin, Gion Capaul-Feltscher, Flem, A. Schnoz, B. Durgiai, B. Camenisch, G. Castelberg ed J. Sievi, Cuera, Gion Ragettli, Landquart, V. Pfister, Schlans, Gion Barandun, Veuldan, Gion Rungger, Bern, J. Brunner, Martin Casutt e Gion Sievert. Duront plirs onns han l'Alpina, preponderontamein chor sursilvan, e l'Engiadina-Surselva, preponderontamein chor engiadines della capitala grischuna bucau il meglier exempel d'uniun e solidaritad romontscha. La primavera 1904 eis ei finalmein reussiu alla energica intervenziun de plirs amitgs romontschs de Cuera, specialmein de signur professor Cr. Christoffel, d'unir las duas societads rivalisontas sut il vegl num Alpina. Igl effect dell'uniun ei semanifestaus bein spert alla fiasta cantonala de cant de Tavau dil zercladur 1904, nua che l'Alpina ha acquistau cun siu „Marsch dils Gotuns“ de C. J. Schmidt, text de G. H. Muoth, il secund tschupi d'arbagias en l'emprema categoria. L'Alpina ha era frequentau la fiasta cantonala de Cuera de 1908 sco era tuttas fiastas dil district de cant de Cuera e pliras dil district sursilvan, sco p. e. quellas de Flem de 1902, de Trin 1911 e de Breil 1913, ed ella ha representau dapertut cun honor il cant romontsch. Duront ses 35 onns d'existenza ha ella giu ils suandonts dirigents: Eduard Cadisch, prof. Cadotsch, Tumasch Castelberg, Hans Erni, Dr. Cherbuliez, Robert Cantieni ed Emil Schmid. Il diember dils commembers survarga deplorablamein derar 40. Nus havein en Surselva vischnaucas de 300 e 400 habitonts cun chors virils de 30 e 40 commembers. Tgei fuss pia in chor romontsch de 100 a 150 commembers per Cuera cun sia populaziun romontscha de 2800 olmas? Ils megliers cantadurs romontschs entran bugen en las pussentas societads tudestgas dil marcau, nua ch'els vegnan retschiersts cun bratscha aviarta. Jeu capeschel fetg bein, che buns cantadurs romontschs sentan

era il basegn de cooperar en ina societad pli ferma, che cultivescha era il cant artificial. Mo il cant romontsch duessan els era sustener cun fideivla cooperaziun en la societad romontscha.

Avon plirs onns han las femnas romontschas de Cuera fundau il chor romontsch Rezia, il qual vul cultivar il cant feminil romontsch. Per singulas occasiuns seunescha el cun l' Alpina sut la direcziun de signur scolast Emil Schmid, Malans, dirigent d'omisduas societads, tier in imposant chor mixt romontsch.

Aunc pli vegls ch'il chor viril Alpina ei il chor romontsch della scola cantonala de Cuera. — Igl onn 1887 han ils seminarists Cabalzar, Camenisch ed Erni, tuts treis commembers della societad de gimnastica, fundau in terzet, ch'ha exercitau e cantau canzuns romontschas entochen la fin dil cuors scolastic. Igl onn 1888 han ils scolars romontschs exercitau canzuns romontschas pil viadi della scola cantonala sur il Spligia, las qualas han acquistau dapertut grond applaus, ed igl onn 1890 han Alfons Tuor de Rabius, Martin Candrian de Sagogn e Giacun Corai de Vuorz fundau sin terren bein preparau il chor romontsch „Surselva“ della scola cantonala. In cauld appel d'Alfons Tuor el Sursilvan, ch'animescha ils scolars romontschs d'entrar numerusamein el chor romontsch „Surselva“, muossa ch'ils giuvens fundatur dil chor ein persuadi della necessitad e dils avantatgs d'ina uniu de cant dils scolars romontschs della scola cantonala. Buca gitg suenter ei il chor dils Romontschs sursilvans daventau il chor de tuts scolars romontschs della scola cantonala, sco el exista aunc oz. Jeu sundel negin amitg de tendenzas separatistas. Mo la fundaziun dil chor romontsch della scola cantonala ei stada ina benedicziun pil cant romontsch e pigl entir moviment romontsch, perquei ch'el ha purtau bia anim ed impuls els vitgs romontschs. Tgi che sustegn quei chor finanziamein e moralmein, quel presta in bien survetsch era a nies lungatg matern ed al cant romontsch en general. In choret romontsch exista era ad Arosa. Mo ils davos onns havein nus udiu pauc ded el. In chor viril specificamein romontsch ha existiu biars onns a Turitg. Avon entgin temps ei el sedurmentaus; mo el vegn puspei a sedestadar, rallegrond Romontschs e Tudestgs della capitala turitgesa cun sias pro-

ducziuns de canzuns romontschas. Quei ei il giavisch e la spronza de biars amitgs dil romontsch.

Societads de cant romontschas existan ne han existiu a Sogn Gagl, Basilea, Bern e Lausanne e forsa aunc en auters loghens svizzers.

Mo il cant romontsch ha era resunau e resuna forsa aunc oz tscheu e leu en tiaras jastras. Correspondend ad in giavisch della colonia svizzera de Palermo hai jeu fundau leu la stad 1891 in chor viril ed exercitau cun quel canzuns tudestgas e cun in quartet dubel canzuns romontschas per la fiasta centenara digl εμπrem de uost 1891. Las producziuns dellas canzuns romontschas „O cara mumma patria“ e „Cant dil pastur“ ein stadas in eveniment pils commembers della colonia svizzera, pils representants della pressa taliana ed auters hosps talians de Palermo. Da medem temps ed aunc suenter han era ils cantadurs romontschs de Napoli cantau canzuns romontschas sut la direcziun de signur Giovanni Donatz, ed avon l'uiara hai jeu schizun furniu canzuns romontschas als cantadurs romontschs de San Francisco en California. Ins vesa aschia, sco era ils Romontschs en las pli lontanias tiaras jastras restan at-taschai al lungatg matern ed al cant romontsch. E sco sto ei ussa legrar els, d'udir mintgaton canzuns romontschas, intermediadas dal grammofon e dal radio!

Jeu vi era menzionar dus abus, che ston pregiudicar il bien num dil cant romontsch. Gl'emprem pertucca il fatg, che societads puramein tudestgas en loghens dil tut tudestgs crein oz, de stuer cantar en tuttas occasiuns canzuns romontschas. Aschi gitg sco ellas fan quei per agen divertiment, lein nus gir nuot. Mo, sch'ellas sedatten ora de representantas ed interpretadras competentas dil cant romontsch e presentan quel agl entir mund musical cun ina pronunzia, che violescha scadin sentiment romontsch, lu stuein nus far valer ina gada nossa raschun.

Nus essan engrazieivels a scadin Tudestg per tuttas en-zennas de simpatia per nies lungatg romontsch e nus essan ad els dublamein engrazieivels, sch'els sedatten aunc la breigia d'emprender il romontsch e lavuran pil romontsch sco p. e. Pader Maurus Carnot e Dr. Velleman. Mo per quei sport comodeivel de tonts Tudestgs, che crein de stuer cantar romontsch

senza enconuscher ina silba romontsch, havein nus ni senn ni capientscha. Els demuossan pli gronda simpatia pil romontsch, sch'els tartognan buca el e lain cantar romontsch, tgi che sa romontsch.

L'auter abus commettan biars dirigents romontschs, che crein de stuer furnir a mintga canzun tudestga ina camischa romontscha. Ei fa mal il cor a mi, sche jeu audel, che la biala composiziun de Fr. Schubert „Am Brunnen vor dem Tore“ vegn cantada cun il text romontsch „Ti vul la patria bandunar“ d' Alfons Tuor e la nungetg biala canzun de Nadal de L. Bethoven „Heil'ge Nacht, o gieße du“ cun il text romontsch de Muoth „Pia concordia“, ne „O mein Heimatland“ de Baumgartner cun il text romontsch de Fl. Camathias „Cara patria, biala Svizzer“. Ils texts romontschs ein franc bials, mo els van buca a prau cun il vestgiu musical, fatgs aschi meisterilmeln per in special text tudestg.

Pertgei buca cantar quellas bialas canzuns cul text tudestg? Gie, nus astgein era cantar mintgaton ina canzun tudestga, cunzun de quellas sco „O mein Heimatland“, „Heilige Nacht“ ed „Am Brunnen vor dem Tore.“ — La composiziun musicala daventa vestgiu de confecziun per mintga niev text, cunzun per in text d'in auter lungatg. El va beinduras bein, mo el sa era daventar vestgiu de mascarada ne de teater. Gie, ei dat canzuns, ch'ins sa cantar mo cun il text original, perquei ch'il pertratg musical vul buca s'accordar al text d'in auter lungatg. Ei vul buca aschi fin sentiment musical-linguistic per anflar en mintga canzun veramein romontscha enzatgei characteristic romontsch, in toc dell'olma romontscha, che dat alla canzun siu character romontsch. Pli che nus cultivein la canzun veramein romontscha, e pli che nus gidein mantener vivs il spert romontsch, che vegn stgirentaus aunc avunda de tschellas influenzas tudestgas.

L'uniun fa la forza“, gi in proverbii. L'uniun ei in excellent agid en scadina caussa, schizun el cant. Eis ei buca bunamein in delict enviers nies lungatg romontsch, che Ladins e Schilovers van era en fatgs de cant vias dil tut separadas? Nos cunfrars ladins han lur componists ladins, che componan per regla mo texts ladins. Els possedan lur canzuns ladinhas e contan bunamein mai ina canzun romontscha-sursilvana. E nus Sursilvans

havein nos componists, che componan exclusivamein texts romontschs. Nus possedein nossas canzuns romontschas e savein strusch, ch'ei dat era canzuns ladinass. Tgei biala caussa fuss ei, sch'ils Sursilvans empernessan era il ladin ed ils Engiadines igl idiom sursilvan! Tgei avantatg fuss quei pil romontsch en general, sche mintga Romontsch plidass omisdus idioms romontschs principals! Lu savessen Sursilvans sco Ladins far diever dils comunabels sczis literars e musicals. Eis ei veramein buca pusseivel de procurar, ch'ils scolars sursilvans, silmeins ils seminarists della scola cantonale survegnien era mintg'onn enzacontas uras instrucziun el lungatg ladin ed ils scolars engiadines enzacontas uras instrucziun el lungatg sursilvan? Tgei avantatg fuss ei per nies lungatg e per nies entir moviment romontsch, sche nus gudognassen plaunsiu mo ils scolasts per questa cooperaziun denter Ladins e Sursilvans. Quei fuss igl emprem pass per gudognar era la giuventetgna de scola per nies intent. D'in tal comunabel operar e d'ina tala uniun profitass franc era nossa canzun romontscha. Vegli ella prosperar e flurir e resunar en tuttas occasiuns tier laud e honor de Deus, della patria e de tut bi e sublim, *schì ditg sco statten cuolms e vals!*